
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 658.8.012.12:633.85

С. А. ЧЕХОВ,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
директор Дослідної станції
ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур НААН України,*
І. В. ЧЕХОВА,
*кандидат економічних наук,
завсектором економіки
Інституту олійних культур НААН України
(Запоріжжя)*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РИНКУ РІПАКУ УКРАЇНИ

Представлено аналіз показників виробництва та споживання ріпаку, цінової ситуації на вітчизняному ринку ріпаку в розрізі природно-кліматичних зон, областей та категорій господарств України. З'ясовано, що ринок ріпаку є перспективним у короткостроковому періоді з огляду на стійкі та високі цінові позиції товарного ріпаку, зростання обсягів його переробки на внутрішньому ринку, збільшення попиту на сировину в біоенергетичній галузі.

Ключові слова: виробництво ріпаку, ринок ріпаку, напрями споживання ріпаку, продукти переробки, цінові позиції ріпаку.

S. A. CHEKHOV,
*Cand. of Econ. Sci.,
Senior Scientific Researcher,
Head of the Experimental Station
of Rare and Aromatic Crops of the NAAS of Ukraine,*
I. V. CHEKHOVA,
*Cand. of Econ. Sci.,
Head of the Sector of Economy
of the Institute of Oil Crops of the NAAS of Ukraine
(Zaporizhzhya)*

KEY TRENDS ON THE MARKET OF RAPESEED IN UKRAINE

The analysis of the indicators of production and consumption of rapeseed, the price situation on the domestic market of rape in the context of climatic zones, regions, and categories of farms in Ukraine is presented. The market of rapeseed is a promising one in the short-term period due to the stable high prices of marketable rapeseed, growth of its processing on the domestic market, and increase of the demand for raw materials in the bioenergy sector.

Keywords: production of rapeseed, market of rapeseed, rapeseed consumption trends, by-products, price position of rapeseed.

На сучасному ринку олійних культур ріпак посідає одне з провідних місць. Зростаючий попит на ріпак і продукти його переробки на внутрішньому та зо-

© Чехов Сергій Анатолійович (Chekhov Sergii Anatoliiovych), 2016; e-mail: sercheh@ukr.net;

© Чехова Ірина Валеріївна (Chekhova Iryna Valeriivna), 2016; e-mail: irina.chekhova_jok.naan@ukr.net.

внiшньому ринках дозволив майже втричі розширити посiвні площi i зайняти важливе мiсце у структурi олійних культур. Цьому сприяє велике народногосподарське значення рiпаку, широта спектру використання його продукцiї в рiзних сферах господарської дiяльностi [1, с. 3]. Рiпак є ринково привабливою культурою, на яку постiйно зростає попит. Аграрiї активно реагують на всi ринковi змiни, обираючи цю культуру як окремий напрям у виробничiй дiяльностi, який має високий рiвень прибутковостi.

Завдяки великому попиту країн ЄС рiпак став перспективною культурою на вiтчизняному аграрному ринку. Інтерес до нього в багатьох країнах зумовлений хорошою пристосованiстю цiєї рослини до помiрного клiмату, високою продуктивнiстю сучасних сортiв, прогресивною технологiєю вирощування, зростаючою потребою в оліях як основнiй сировинi для виробництва продукцiї широкого споживання. Особливого інтересу набула рiпакова олія як альтернативне джерело енергiї для виробництва екологічно чистого бiодизельного палива [2, с. 314].

Питанням розвитку i функціонування аграрного ринку присвячено праці вiдомих економістів Ю.О. Лупенка [3] i Ю.Я. Лузана [4]. Проблематика цiноутворення на аграрному ринку дiстала вiдображення в дослідженнях вiтчизняних учених О.М. Шпичака [5], Л.О. Шкварчук [6], Л.В. Гойсiюк [7]. Теоретично-прикладнi питання розвитку ринку рiпаку розглядаються в публікацiях Г.Б. Супiханова [8], О.В. Сакви [9], О.М. Маслака [10]. Однак трансформацiї та змiни кон'юнктури на ринку рiпаку вимагають здiйснення подальших наукових досліджень.

Отже, **мета статтi** – проаналiзувати показники виробництва та споживання рiпаку, його цiнових позицiй на вiтчизняному аграрному ринку, визначити основнi тенденцiї розвитку ринку рiпаку в Україні.

Виробництво рiпаку та його промислова переробка мають великi потенцiальнi можливостi, якi необхідно реалiзувати через ринковi механiзми. Посiвні площi рiпаку домінують майже однаково у зонi Лiсостепу – 41% i зонi Степу – 39%. Вiдповiдно, забезпечення валового збору рiпаку на 45% здiйснюється суб'єктами господарювання Лiсостепової зони i на 33% – аграрними підприємствами Степової зони (рис. 1, 2).

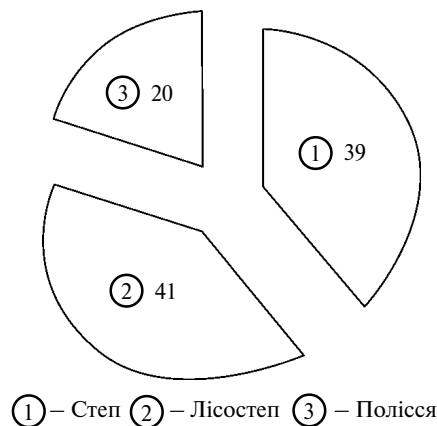

Рис. 1. Структура посiвiв рiпаку в Україні у 2013 р. (%)

Динамiка виробництва рiпаку i темпи його нарощування є позитивними як в Україні в цiлому (+25,6% приросту), так i в розрiзі природно-клiматичних зон (+9,6% – у зонi Лiсостепу, понад 40% – у зонi Степу та Полiссi). За останнi 5 рокiв в Україні площа посiвiв пiд рiпаком скоротилася з 1013,7 тис. га у 2009 р. до

996,0 тис. га у 2013 р., або на 1,7%. Приріст площ посіву ріпаку (+27,2%) зафіксовано лише в зоні Полісся. Певним здобутком вважаємо зростання продуктивності ріпаку, яке відбувалося на фоні скорочення площі посівів. Так, урожайність ріпаку в Україні підвищено на 27,6% (з 18,5 ц/га у 2009 р. до 23,6 ц/га у 2013 р.), а найбільше – у зоні Степу (з 14,6 ц/га до 19,4 ц/га, або на 32,9%) (табл. 1).

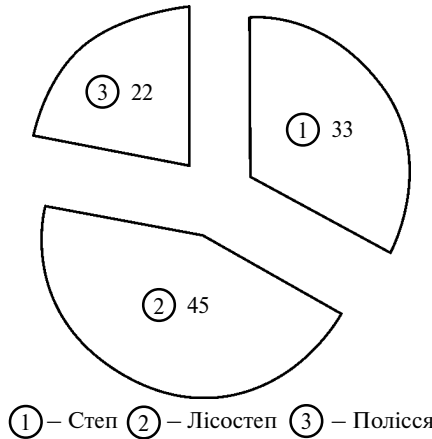

Рис. 2. Структура виробництва ріпаку в Україні у 2013 р. (%)

Таблиця 1

Динаміка виробничих показників ріпаку в розрізі природно-кліматичних зон України у 2009–2013 рр. *

Природно-кліматичні зони	Р о к и					2013 р. до 2009 р. (%)
	2009	2010	2011	2012	2013	
Валовий збір (тис. т)						
Степ.....	556,3	769,9	552,25	149,3	784,6	141,0
Лісостеп.....	958,1	442,4	606,8	641,4	1050	109,6
Полісся.....	358,9	257,4	279,8	413,7	517,1	144,0
Україна в цілому.....	1873,3	1469,7	1437,5	1204,4	2351,7	125,6
Урожайність (ц/га)						
Степ.....	14,6	15,4	15,3	12,7	19,4	132,9
Лісостеп.....	18,4	14,8	16,8	20,5	22,5	122,3
Полісся.....	21,4	17,9	18,7	24,7	26,3	122,9
Україна в цілому.....	18,5	17,0	17,2	22,0	23,6	127,6
Площа (тис. га)						
Степ.....	394,8	482,7	384,5	107,8	390,1	98,8
Лісостеп.....	460,5	248,6	308,4	270,6	404,5	87,8
Полісся.....	158,4	131,2	139,5	168,5	201,5	127,2
Україна в цілому.....	1013,7	862,5	832,8	547,0	996,0	98,3

* Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Зазначені тенденції свідчать про процеси інтенсифікації виробництва ріпаку в Україні. Проте середньостатистичний рівень урожайності ріпаку на практиці вдвічі менший за потенціальні можливості рослин. Так, за даними селекційних компаній і виробників оригінального насіння, потенціальна урожайність сучасних сортів ріпаку вітчизняної селекції може сягати 50 ц/га *, іноземних гібридів – понад 65 ц/га **.

* Каталог сортів та гібридів олійних культур селекції Інституту олійних культур НААН. – Запоріжжя : ІОК НААН, 2013. – С. 15.

** Каталог продукції Euralis semences [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euralis.ua/ua/catalog/corn/>. – С. 58.

Серед основних причин скорочення площі під ріпаком в Україні є: несприятливі погодні умови (вимога вологого ґрунту, високий ризик вимерзання); короткі строки посіву (до 5 днів); велика кількість шкідників, що уражають культуру на початку вегетації; низький рівень технічного оснащення сільськогосподарських товаровиробників; використання неякісного насінневого матеріалу; вирощування ріпаку в непристосованих природно-кліматичних умовах.

За останні 3 роки валовий збір ріпаку в Україні вдалося наростити з 1,4 млн. т до 2,3 млн. т, або у 1,6 раза. Найвищі темпи зростання (3 рази) забезпечено аграрними підприємствами Донецької, Київської, Харківської, Чернігівської областей, більш як у 4 рази – Запорізької області. Скорочення темпів виробництва ріпаку в зазначений період відбулося в АР Крим – на 34,7%, Одеській області – на 4,1%. Лідерами за кількістю виробленого насіння товарного ріпаку в Україні у 2013 р. є Вінницька (245,2 тис. т), Одеська (196 тис. т), Хмельницька (177,5 тис. т), Черкаська (175,7 тис. т) та Дніпропетровська області (161,3 тис. т). Зазначимо, що трійка лідерів серед областей, які спеціалізуються на вирощуванні ріпаку, не змінилась, але відбулася ротація в їх позиціях. Так, у 2011 р. першу позицію займала Одеська область з показником 204,3 тис. т валового збору, другу – Хмельницька (160,7 тис. т), третю – Вінницька область (143 тис. т), а за результатами 2013 р. лідером стала Вінницька область (245,2 тис. т), остання позиція належала Хмельницькій області (177,5 тис. т.) (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва ріпаку в розрізі областей України у 2011–2013 рр. *

Області	Валовий збір (тис. т)			Темпи зростання (%)
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	
АР Крим.....	25,1	8,3	16,4	65,3
Дніпропетровська.....	57,4	24,6	161,3	281,0
Донецька.....	4,6	0,6	14,2	308,7
Запорізька.....	15,8	10,5	71,7	453,8
Кіровоградська.....	75,6	42,6	126,0	166,7
Луганська.....	1,6	1,9	1,8	112,5
Миколаївська.....	88,3	14,81	97,1	109,9
Одеська.....	204,3	34,9	196,0	95,9
Херсонська.....	79,5	10,7	99,7	125,4
Вінницька.....	143,0	115,3	245,2	171,5
Київська.....	35,4	87,4	115,3	325,7
Полтавська.....	30,2	21,4	48,6	160,9
Сумська.....	30,6	52,6	70,0	228,8
Тернопільська.....	105,5	103,4	156,1	147,9
Харківська.....	10,1	13,7	31,5	311,9
Хмельницька.....	160,7	108,1	177,5	110,5
Черкаська.....	70,3	123,0	175,7	249,9
Чернівецька.....	21,0	16,1	29,8	141,9
Волинська.....	40,3	48,9	76,9	190,8
Житомирська.....	33,4	55,2	64,5	193,1
Закарпатська.....	0,8	1,4	1,7	212,5
Івано-Франківська.....	33,5	50,9	64,5	192,5
Львівська.....	86,4	122,3	153,7	177,9
Рівненська.....	55,3	60,4	64,2	116,1
Чернігівська.....	30,1	74,3	91,4	303,6
Україна в цілому.....	1437,5	1204,4	2351,7	163,6

* Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Таблиця 3

Динаміка виробництва ріпаку в Україні в розрізі категорій господарств у 2011–2013 рр. *

Показники виробництва	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2013 р. до 2011 р. (%)	
	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	сільськогосподарські підприємства	господарства населення
Площа (тис. га).....	799,7	33,0	538,7	8,2	971,7	24,4	172,0	73,9
Структура (%).....	96,0	4,0	98,5	1,5	97,6	2,4	+1,6	-1,6
Валовий збір (тис. т).....	1389,0	47,4	1191,4	13	2306	45,2	166,0	95,4
Структура (%).....	96,6	3,4	98,9	1,1	98,0	2,0	+1,4	-1,4
Урожайність (ц/га).....	17,4	14,3	22,1	15,8	23,7	18,5	136,2	129,3

* Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Аналіз основних виробничих показників ріпаку в розрізі категорій господарств показав, що його виробництво на 98% забезпечується сільськогосподарськими підприємствами і тільки на 2% – господарствами населення; відповідним чином формується структура валового збору ріпаку. У 2011–2013 рр. частка категорії “сільськогосподарські підприємства” у структурі площ посіву ріпаку зростає на 1,6% (з 799 до 972 тис. га), у структурі валового збору – на 1,4% (з 1,4 до 2,3 млн. т). Рівень урожайності має позитивну динаміку в обох категоріях господарств, але істотно різниться у фактичних показниках. Так, якщо урожайність ріпаку в сільськогосподарських підприємствах зафіксовано на рівні 17,4 ц/га у 2011 р. і 23 ц/га у 2013 р., то господарства населення збирали, відповідно, 14,3 і 18,5 ц/га (табл. 3).

Це пояснюється специфікою технологічного процесу вирощування ріпаку, вимогами культури щодо внесення добрив, обробки засобами захисту рослин, особливостями процесу збирання врожаю, нестабільними прогнозами на фактичний урожай і великими ризиками його недоотримання з огляду на уразливість ріпаку до погодних умов. Зазначені фактори зумовлюють тенденції скорочення площ під ріпаком у господарствах населення, що є цілком об'єктивним процесом. В умовах недоступності кредитних ресурсів, спрацювання матеріально-технічної бази фермерських господарств, відсутності стабільних сівозмін, а відтак і попередників, ефективно, а найголовніше – прибутково, вирощувати ріпак здатні потужні аграрні підприємства, які достатньо забезпечені земельними, матеріальними і фінансовими активами. Його виробництво вимагає великих фінансових вкладень, хімічних засобів, дотримання чіткої технології вирощування, догляду, тому фермерські господарства майже не займаються вирощуванням цієї культури. Включаючи у посівні плани таку культуру, як ріпак, суб'єкт господарювання у фінансовому аспекті свідомо потрапляє до зони ризику, яку необхідно “страхувати” за рахунок інших культур на випадок отримання збитків від вирощування ріпаку. Це можливо здійснювати за наявності зазначених активів, які відсутні в розпорядженні дрібних товаровиробників і фермерів.

Одним з потужних мотиваційних факторів щодо виробництва і збільшення вирощування ріпаку в Україні є ціновий фактор. Аналіз максимальних і мінімальних цін на товарний ріпак на вітчиз-

няному аграрному ринку протягом останніх трьох років показав їх коливання в межах 3100–4900 грн./т. Сформувалася чітка тенденція щодо зниження як мінімальних цін на ріпак з 3900 грн./т у 2011 р. до 3100 грн./т у 2013 р., так і максимальних – з 4900 грн./т у 2011 р. до 4400 грн./т (рис. 3).

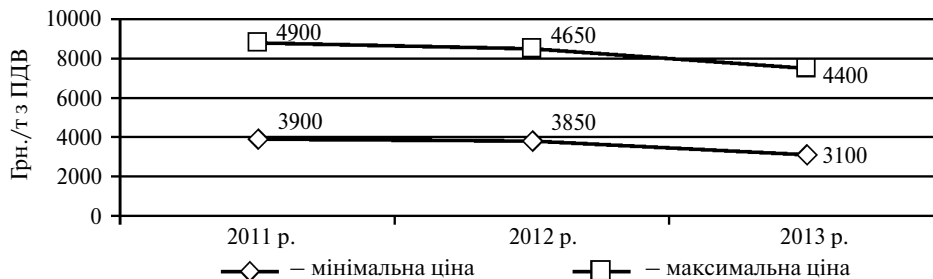

Рис. 3. Цінові позиції (мінімум і максимум) на ринку ріпаку у 2011–2013 рр.

Розраховано за даними ІА "АПК-інформ" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/prices>.

Аналіз щоквартальних змін середньозваженої ціни на ріпак показав, що у 2011 р. цінові позиції були відносно стабільними в межах 4500 грн./т з незначними коливаннями. Мінімальна середня ціна ріпаку становила 4425 грн./т наприкінці року, а максимальна середня ціна на рівні 4650 грн./т установилась у III кварталі. Динаміка середніх цін на ріпак у 2012 р. була позитивною і протягом року зросла з 4100 грн./т до 4425 грн./т. Протилежний ціновий тренд у бік поступового і значного зменшення сформувався на ринку ріпаку у 2013 р.: зниження середньозваженої ціни відбулося з 4350 грн./т у I кварталі до 3550 грн./т – наприкінці року (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка середньозважених цін на ріпак

Розраховано за даними ІА "АПК-інформ" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/prices>.

Падіння ринкової ціни на ріпак за останні три роки (мінімальної ціни – на 800 грн./т, максимальної ціни – на 500 грн./т) зумовлено об'єктивними причинами: збільшенням площі посівів, нарощуванням обсягу пропозиції ріпаку, монополізацією його переробки, скороченням попиту на вітчизняний ріпак з боку країн ЄС. Водночас ринкова ціна на ріпак не впала нижче від 3100 грн./т, на відміну від ціни на найпоширенішу в Україні олійну культуру – соняшник. Для порівняння зазначимо, що середня мінімальна ціна на соняшник становила у 2013 р. 2900 грн./т. [3, с. 73]. Отже, ріпак – ліквідний товар на аграрному ринку, який характеризується стабільними і високими закупівельними цінами протягом усього року.

Ріпак в Україні – виключно експортна культура. Основна частка виробленого в країні ріпаку (93,4% у 2013 р. проти 96,7% у 2011 р.) експортується. Обсяг експорту ріпаку зріс з 1,2 млн. т у 2011 р. до 2,2 млн. т у 2013 р., або на 82% (табл. 4).

Динаміка споживання ріпаку в Україні у 2011–2013 рр. *

Напрями споживання	Обсяги споживання			Структура (%)			Темпи зростання	
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	%	+; –
Переробка на олію (тис. т)	40	10	145	3,2	0,8	6,1	190,6	+2,9
Насіння (тис. т).....	12	12	11	0,9	0,9	0,5	91,7	-1,0
Експорт (тис. т).....	1208	1270	2200	95,9	98,3	93,4	182,1	992,0
Всього.....	1260	1292	2356	100,0	100,0	100,0	179,0	1096,0

* Розраховано авторами за даними ІА “АПК-інформ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com>.

Вітчизняний ріпак експортується у Пакистан (10%), ОАЕ (6%), але найбільше – у країни Європи (понад 75%). Основні компанії – експортери ріпаку на аграрному ринку – ТОВ “Нібулон”, “Серна”, “Альфред С. Топфер”, “Каргіл”, “Сантрейд”.

Експортний напрям споживання ріпаку частково зумовлений відсутністю захисного механізму у вигляді вивізного мита на соняшник у розмірі 10%, який у певний час здійснив “переорієнтацію” споживання соняшнику з чистого експорту на продукт переробки на олію. Ставка на ріпак – альтернатива не тільки соняшнику, але й кукурудзі. Усі ці культури є зорієнтованими на експорт.

Стабільним, з тенденцією до зниження, є напрям споживання “на насіння” – на рівні 11–12 тис. т/рік, або менш як 1% від загального обсягу. Вперше за останні роки намітилася тенденція до скорочення частки експорту в напрямі переробки на олію. Так, нарощування обсягів переробки ріпаку на олію за останні 3 роки становило 2,9 тис. т, або 91% (із 40 тис. т у 2011 р. до 145 тис. т у 2013 р.). Це є рекордним показником у вітчизняній олієжировій галузі.

Розвиток переробної галузі даної культури зумовлений як характерними властивостями ріпаку і продуктів його переробки, так і змінами кон’юнктури олійного ринку України. Назвемо характерні властивості ріпаку і продуктів його переробки:

- перевага ріпакового шроту над соняшниковим за вмістом незамінних амінокислот (лізину – на 33%, цистину – у 2,1 раза);
- ефективне застосування ріпакового шроту або макухи в кормовиробництві (1 т ріпакового шроту дає змогу збалансувати за вмістом білку 8–10 т зернофуражу);
- широкий спектр застосування ріпакової олії (виробництво лаків, фарб, засобів захисту рослин, пластмаси, біодизеля).

До змін кон’юнктури олійного ринку України слід віднести: зростання переробних потужностей олійної сировини; універсальність продукції для більшості переробних заводів та диференціацію напрямів переробки в частині вихідної сировини; цінові позиції на олійні культури; падіння попиту на насіння ріпаку в країнах ЄС; зростання попиту на альтернативні види палива на внутрішньому ринку.

Експерти сходяться в думці і зазначають, що на ринку ріпаку відбувається переорієнтація на виробництво кінцевого продукту з високою вартістю. Аналогічно змінювався тренд розвитку ринку соняшнику, коли у 1990-х роках майже весь обсяг насіння соняшнику експортувався, а сьогодні становить 0,4% від загального обсягу товарної продукції. Визначальну роль у цьому процесі відіграло своєчасне введення експортного мита в розмірі 10% на вивезення товарного насіння соняшнику. Для аграрної галузі набагато вигідніше переробляти сировину на вітчизняних заводах, а експортувати ріпакову олію.

Висновки

Виробництво ріпаку та його промислова переробка в Україні мають великі потенціальні можливості та інтенсивно розвиваються. Динаміка виробництва ріпаку у 2009–2013 рр. є позитивною (нарощування валового збору становило 478,4 тис. т, або 25,6%) на фоні скорочення посівних площ (–17,7 тис. га, або на 1,7%). Ріпак демонструє найбільші темпи зростання показника продуктивності серед інших олійних культур – з 18,5 ц/га у 2009 р. до 23,6 ц/га у 2013 р. Основне виробництво ріпаку зосереджено в зоні Лісостепу (45%) і Степу (33%). Лідери серед областей за останніх 3 роки – Вінницька, Одеська і Хмельницька.

Ріпак – ліквідний товар на аграрному ринку, який характеризується стабільними і високими закупівельними цінами протягом маркетингового року (не нижчими від 3100 грн./т протягом останніх трьох років). Ріпак є виключно експортною культурою в Україні, що пояснюється відсутністю вивізного мита при експортних операціях. Так, обсяг експорту ріпаку зріс з 1,2 млн. т у 2011 р. до 2,2 млн. т у 2013 р., або на 82%.

Ринок ріпаку – стабільний і прогнозований за обсягами виробництва і ціновими позиціями, перспективний у короткостроковому періоді з огляду на стійкі та високі цінові позиції товарного ріпаку, зростання обсягів його переробки на внутрішньому ринку.

Список використаної літератури

1. Чехов А.В., Аксьонов І.В., Поляков О.І. та ін. Рекомендації по вирощуванню озимого ріпаку в Запорізькій області. – Запоріжжя : ІОК НААН, 2012. – 19 с.
2. Олійні культури в Україні : моногр. ; [за ред. А.В. Чехова]. – К. : Основа, 2007. – 415 с.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року : моногр. ; [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 218 с.
4. Лузан Ю.Я. Формування наукової парадигми сучасного розвитку аграрного сектору України // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 22–29.
5. Шпичак О.М., Бондар О.В. Ціна і ціноутворення на агропродовольчу продукцію : навч. посіб. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 238 с.
6. Шкварчук Л.О. Цінові тенденції на продовольчому ринку України // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 57–63.
7. Гойсюк Л.В. Формування ціни на насіння ріпаку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khntusg.com.ua>.
8. Суніханов Г.Б. Кон'юнктура ринку ріпаку та умови підвищення ефективності його виробництва : дис. ... канд. екон. наук. – К. : Національний аграрний ун-т., 2003. – 192 с.
9. Саква О.В. Формування структури виробництва на ринку олійних культур // Агросвіт. – 2009. – № 12. – С. 30–32.
10. Маслак О.М. Ринок ріпаку: попит перевищує пропозицію // Агробізнес сьогодні. – 2011. – № 15-16 (215). – С. 28–32.

References

1. Chekhov A.V., Aks'онов I.V., Polyakov O.I. et al. *Rekomendatsii po vyroshchuvannnyu ozymogo ripaku v Zaporiz'kii oblasti* [Recommendations on the Growing of Winter Rapeseed in the Zaporizhzhya region]. Zaporizhzhya, IOC of the NAASU, 2012 [in Ukrainian].

2. *Oliini Kul'tury v Ukraini*, za red. A.V. Chekhova [Oil Crops in Ukraine], edited by A.V. Chekhov. Kyiv, Osnova, 2007 [in Ukrainian].
3. *Strategichni Napryamy Rozvytku Sil's'kogo Gospodarstva Ukrainy na Period do 2020 Roku*, za red. Yu.O. Lupenka, V.Ya. Mesel'-Veselyaka [Strategical Directions of Development of Ukraine's Agriculture for the Period till 2020], edited by Yu.O. Lupenko, V.Ya. Mesel'-Veselyak. Kyiv, IAE, 2012 [in Ukrainian].
4. Luzan Yu.Ya. *Formuvannya naukovoї paradygmy suchasnogo rozvytku agrarnogo sektoru Ukrainy* [Formation of a scientific paradigm of the modern development of Ukraine's agrarian sector]. *Ekon. APK – Economy of AIC*, 2011, No. 7, pp. 22–29 [in Ukrainian].
5. Shpychak O.M., Bondar O.V. *Tsina i Tsinoutvorennya na Agroprodovol'chu Produktsiyu* [Price and Pricing of Agrifood Products]. Kyiv, IAE, 2009 [in Ukrainian].
6. Shkvarchuk L.O. *Tsinovi tendentsii na prodovol'chomu rynku Ukrainy* [Price tendencies on Ukraine's food market]. *Ekon. APK – Economy of AIC*, 2010, No. 7, pp. 57–63 [in Ukrainian].
7. Goisyuk L.V. *Formuvannya tsyny na nasinnyia ripaku* [Formation of a price of rapeseeds], available at: <http://khntusg.com.ua> [in Ukrainian].
8. Supikhanov G.B. *Kon'yunktura rynku ripaku ta umovy pidvyshchennya efektyvnosti iogo vyrobnytstva, dys. ... kand. ekon. nauk* [Conjuncture of the rapeseed market and conditions of enhancement of the efficiency of its production, Dissertation on Cand. degree (Econ. Sci.). Kyiv, National Agrarian Univ., 2003 [in Ukrainian].
9. Sakva O.V. *Formuvannya struktury vyrobnytstva na rynku oliinykh kul'tur* [Formation of the production structure on the market of oil crops]. *Agrosvit – Agriworld*, 2009, No. 12, pp. 30–32 [in Ukrainian].
10. Maslak O.M. *Rynok ripaku: popyt perevyshchue propozytsiyu* [The rapeseed market: demand exceeds the supply]. *Agrobiznes S'ogodni – Agribusiness Today*, 2011, Nos. 15-16 (215), pp. 28–32 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10 вересня 2015 р.
